

ДЗЕЙНАСЦЬ СУДОВЫХ УСТАНОЎ БЕЛАРУСІ ПА ВЫРАШЭННІ
СПРАЎ АБ ЗЛАЧЫНСТВАХ СУПРАЦЬ ПАРАДКУ КІРАВАННЯ (КАНЕЦ
XIX – ПАЧАТАК XX СТ.).

І.Г. Гушчынскі
БДПУ (Мінск)

Злачынствы, звязаныя з непадпарадкаваннем і супраціўленнем уладам (арт. 262–328 Улажэння аб пакараннях) уяўлялі значную небяспеку для самадзяржаўя. Нягледзячы на тое, што юрыдычна яны не падпадалі пад “палітычныя” артыкулы, фактычна многія з іх насілі такое адценне. У сувязі з гэтым урад надаваў асобае значэнне няўхільнай і строгай рэпрэсіі за такія правапарушэнні. Так, у цыркуляры Міністэрства юстыцыі ад 28 лютага 1888 г. гаварылася, што па такіх злачынствах неадкладнае следства і хутчэйшы разгляд спраў судом з’яўляюцца асабліва важнымі для абароны дзяржаўнага парадку і грамадскага спакою і таму падлягаюць разгляду ў судовых установах па-за чаргой [4, арк. 68].

Трэба зазначыць, што ўзровень дадзенага віду злачыннасці на тэрыторыі Беларусі ў канцы XIX – пачатку XX ст. быў некалькі вышэйшы, чым у цэлым па імперыі. Па даных за 1899–1901 гг., па такіх катэгорыях спраў, як “паўстанне і супраціўленне ўладам”, “абраза і непавага ўлады”, “іншыя злачынствы супраць парадку кіравання” (невывананне законных патрабаванняў улад, узлом турмаў, пабег арыштантаў і некаторыя інш.), колькасць асуджаных у разліку на 1 млн. насельніцтва агульнымі судовымі ўстановамі 5-ці заходніх губерняў (Віцебскім, Магілёўскім, Мінскім, Гродзенскім, Віленскім акруговымі судамі, а таксама Віленскай судовай палатай) складала 191,8 чалавек, што на 7,7 % больш, чым адпаведны паказчык па ўсіх судовых акругах краіны (178,1) [1, дадатак Б]. Усё Гэта было следствам цяжкага эканамічнага стану сялянства (многія такія справы былі следствам спагнання з іх нядоімак, спрэчак вакол зямельнай ці лясной уласнасці і інш.), а таксама наяўнасцю ў краі значнай колькасці яўрэйскага насельніцтва, якое больш за іншых было схільнае да канфліктаў з прадстаўнікамі ўлады.

З пачаткам першай расійскай рэвалюцыі колькасць злачынстваў супраць парадку кіравання асабліва ўзрасла. Калі ў 1904 г. у судовых установах (як міравых, так і агульных) 5-ці заходніх губерняў было ўзбуджана 898 адпаведных крымінальных спраў [7, ч. I, с. 70–73], то ў 1905 г. – 1297 [8, ч. I, с. 70–73]. Такім чынам, з пачаткам рэвалюцыі колькасць злачынстваў супраць парадку кіравання ўзрасла на 30,8 %. Рост колькасці асуджаных па такіх справах быў яшчэ больш значным – 59,4 %: калі за перадрэвалюцыйнае трохгоддзе 1902–1904 гг. па адпаведных артыкулах Улажэння аб пакараннях агульнымі судовымі ўстановамі Паўночна-Заходняга краю (без уліку Ковенскага акруговага суда) быў асуджаны 1691 чалавек, то ў 1905–1907 гг. – 2626 [1, дадатак Г]. Нават калі ўлічыць, што паводле закону ад 18 сакавіка 1906 г. апошняя лічба была некалькі павялічана перадачай некаторых спраў ад Санкт-Пецярбургскай і Кіеўскай судовых палат адпаведна Віцебскаму і

Магілёўскаму акруговым судам, такі рост выглядае вельмі значным. Прычым адбыўся ён выключна за кошт катэгорыі “Паўстанне і супраціўленне ўладам”, злачынствы якой былі найбольш сур'ёзнымі. У той жа час колькасць асуджаных за абразы прадстаўнікоў улады, невыкананне іх патрабаванняў, пабег з-пад арышту і г. д. у 1905–1907 гг. нават знізілася. Трэба зазначыць, што значная частка гэтых злачынстваў супраць парадку кіравання ў рэвалюцыйны час мела акрэсленае палітычнае адценне. Так, справы, звязаныя з супраціўленнем органам паліцыі і вайсковым чынам падчас палітычных маніфестацый, узбуджаліся менавіта па гэтых артыкулах Улажэння аб пакараннях.

Значная колькасць спраў аб злачынствах супраць парадку кіравання ўзнікала на сацыяльна-эканамічнай глебе: нанясенне абраз і пабояў прадстаўнікам улады падчас разбору імі пазямельных спрэчак (часцей за ўсё паміж сялянамі і памешчыкамі); супраціўленне сялян пры спагнанні з іх нядоімак, вопісу жывёлы альбо іншай маёмасці за даўгі і г. д.. Яны неслі ў сабе пагрозу сацыяльнага выбуху. У сувязі з гэтым урад удзяляў вялікую ўвагу пакаранню вінаватых у дадзеных злачынствах. Сакрэтны цыркуляр Міністэрства юстыцыі на імя старшынь судовых палат ад 7 ліпеня 1898 г. прадугледжваў: 1) мерапрыемствы па справах аб беспарадках, якія ўзніклі ў сялянскім асяроддзі на глебе эканамічных адносін, павінны вырашацца з магчымай хуткасцю і пад пастаянным наглядом прадстаўнікоў пракуратуры, а канчатковыя следствы і дазванні без прамаруджвання атрымліваць далейшы рух; 2) у судовых установах слуханні па такіх справах - прызначацца па-за чаргой; 3) вінаватыя - падваргацца “адпаведна строгаму пакаранню” [2, арк. 218]. Следствам росту колькасці сялянскіх хваляванняў стаў яшчэ адзін сакрэтны цыркуляр Міністэрства юстыцыі – ад 14 красавіка 1905 г. У адпаведнасці з ім, па-першае, следствы па справах аб сялянскіх хваляваннях павінны былі ажыццяўляцца з магчымай стараннасцю і хуткасцю пад пастаянным назіраннем асоб пракурорскага нагляду, а скончаныя следствы і дазванні адразу атрымліваць далейшы ход; па-другое, справы такога роду – прызначацца да слухання ў судовых установах па-за чаргой [3, арк. 34].

Аграрныя беспарадкі, якія ахапілі краіну ў канцы 1905 г., выклікалі яшчэ большую занепакоенасць улад. Суды не спраўляліся з вялізнай колькасцю крымінальных спраў. Першай мерай урада па выпраўленні такога становішча стала павелічэнне ў адпаведнасці з царскім указам ад 29 снежня 1905 г. штатаў судовых устаноў. Акрамя таго, сакрэтны цыркуляр Міністэрства юстыцыі ад 5 студзеня 1906 г. прадугледжваў спрашчэнне прыёмаў і скарачэнне тэрмінаў следства па такіх справах [6, с. 120–121]. Асаблівую занепакоенасць ўрада выклікала тое, што эканамічныя хваляванні ў вёсцы набывалі палітычную афарбоўку. Міністэрства юстыцыі ў яшчэ адным сваім сакрэтным цыркуляры (ад 14 студзеня 1906 г.) адзначала, што беспарадкі ў вёсцы “ўзніклі ў значнай ступені пад уплывам злачыннай прапаганды зламысных асоб, якія распаўсюджвалі сярод сельскага насельніцтва, з аднаго боку, шкодныя і хлуслівыя чуткі, а з іншага, – разбуральныя вучэнні, накіраваныя на звяржэнне

ўсяго існуючага грамадскага ладу і асноў права ўласнасці”. Найбольш жа дзейным сродкам барацьбы з гэтым бачылася “своечасовая і строгая судовая рэпрэсія” [6, с. 122–123].

У наступным пэўны ўсплёск колькасці спраў аб супраціўленні ўладам, якія ўзніклі на глебе пазямельных адносін, назіраўся ў 1909–1912 гг. [1, дадатак Л]. У значнай ступені гэта было звязана з дзейнасцю ўрада па рэалізацыі сталыпінскай аграрнай рэформы. Сяляне зачастую аказвалі супраціўленне прадстаўнікам улады пры правядзенні імі землеўпарадкавальных работ па падзелу зямлі на хутарскія ўчасткі, знішчалі ўжо ўстаноўленыя імі межавыя знакі, гвалтоўна займалі і засявалі свае старыя (да развярстання) надзелы, меліся выпадкі правядзення ў сялянскім асяродку адмысловай агітацыі супраць перасялення на адрубывы і хутары.

Значная колькасць спраў разглядаемай катэгорыі была следствам канфліктаў аб парушэнні чужых правоў на ўладанне ляснымі ўгоддзямі: нанясенне абраз і пабоў лясной стражы, супраціўленне валасным старшыням і чыноўнікам адміністрацыі пры пошуку імі крадзенага лесу і г. д. Найбольшая колькасць паступленняў у суды такіх спраў назіраецца ў перыяд з 1906 па 1912 г. Так, напрыклад, у Мінскім акруговым судзе за гэтыя гады іх у суме ўзнікла 207 (у сярэднім 30 у год). Адпаведныя ж лічбы за ўвесь папярэдні перыяд дзейнасці суда (з 1884 па 1905 г.) складалі 285 у суме і 13 у сярэднім за год [1, дадатак М]. Дадзеную тэндэнцыю можна растлумачыць перш за ўсё агульным сацыяльным выбухам падчас рэвалюцыі, адбітак якой на свядомасці насельніцтва вызначыў большую яго схільнасць да барацьбы за свае эканамічныя і грамадзянскія правы і пасля яе заканчэння. Да крымінальнай адказнасці (часцей за ўсё па арт. 269 і 271 Улажэння аб пакараннях, якія падпадалі пад катэгорыю “Паўстанне і супраціўленне ўладам”) у дадатак да кампенсацыі па адпаведных грамадзянскіх ісках нанесенага ўрон, звычайна прыцягваліся толькі тыя, хто агітаваў да высечкі чужога лесу, быў зачыншчыкам гэтых дзеянняў, удзельнічаў у гвалтоўных дзеяннях супраць прадстаўнікоў адміністрацыі. У якасці пакарання звычайна выступала заключэнне тэрмінам ад 2 да 8 месяцаў [4]. Сведчаннем крайняга абвастрэння сацыяльнай напружанасці ў вёсцы і, у прыватнасці, “ляснога” пытання з’яўляецца павелічэнне колькасці забойстваў як сялянамі леснікоў, так і наадварот.

Спектр пакаранняў за злачынствы супраць парадку кіравання быў надзвычай шырокім: ад 20 год катаргі да вымоў і грашовых спагнанняў. Найбольш сур’ёзныя справы гэтай катэгорыі былі падсудны судовым палатам. Большасць з іх вырашалася ў акруговых судах, якія каралі вінаватых у адзначаных злачынствах у большасці выпадкаў заключэннем (у турму, крэпасць ці ўціхамірвальны дом) без пазбаўлення ці абмежавання правоў стану (саслоўных, службовых, палітычных, сямейных і маёмасных), арыштам, грашовым спагнаннем ці вымовай. Так, па статыстыцы Мінскага акруговага суда за 1884–1886 гг., з 315 асуджаных па арт. 262–288 Улажэння аб пакараннях, 94 (93,3 %) было прыгаворана менавіта да ўказаных відаў

пакарання. У той жа час 3 чалавекі (1,4 %) былі высланы на пасяленне ў Сібір ці на Каўказ, 6 (1,9 %) – адпраўлены ў папраўчыя арыштанцкія роты, 7 (2,2 %) – асуджаны на розныя тэрміны заключэння з пазбаўленнем усіх ці некаторых правоў стану [1, дадатак В]. Аднак дадзеныя статыстыка па большай частцы тычыцца толькі найбольш лёгкіх злачынстваў, звязаных з супраціўленнем ці непадпарадкаваннем уладам (невыкананне патрабаванняў, абраза на словах службовых асоб і г. д.). Па справах жа, якія разглядаліся судовымі палатамі, віды рэпрэсій былі больш жорсткімі.

Такім чынам, злачынствы супраць парадку кіравання ўяўлялі значную небяспеку для стабільнасці і парадку ў дзяржаве, нярэдка мелі выразнае палітычнае адценне і неслі пагрозу сацыяльнага выбуху. У сувязі з гэтым дзейнасць судовых устаноў па вырашэнні такіх спраў набывала асаблівае значэнне.

Літаратура

1. Гушчынскі, І.Г. Роля судовых устаноў у палітычным жыцці і сацыяльна-эканамічным развіцці Беларусі (1864-1914 гг.) : дыс. ... канд. гіст. навук: 07.00.02 / І.Г. Гушчынскі; Установа адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагогічны ўніверсітэт імя Максіма танка”. - Мінск, 2011. - 170 л.
2. НГАБ. – Фонд 183. – Воп. 1. – Спр. 165. Дело о проверке благонадёжности нравственных и служебных качеств, благонадёжности разных лиц 1893–1901 гг.
3. НГАБ. – Фонд 183. – Воп. 1. – Спр. 349. Дело о проверке благонадёжности нравственных и служебных качеств лиц, поступавших на службу в судебные ведомства 1905–1906 гг.
4. НГАБ. – Фонд 183. – Воп. 1. – Спр. 93. Переписка с Министерством юстиции и Виленской судебной палатой о доставлении постановлений и решений суда по отдельным судебным делам и др. 1888–1889 гг.
5. НГАБ. – Фонд 183. – Воп. 2. – Спр. 18121, 18224, 18731, 24610. Дела по обвинению крестьян по 269 и 271 ст. Уложения о наказаниях 1906–1913 гг.
6. Сборник циркуляров Министерства юстиции (с 1877 г. по 1914 г.). Секретные / Изд. Третьего делопроизводства статистич. отд. М-ва юстиции. – Петроград : Сенатская тип., 1914. – 196 с.
7. Свод статистических сведений по делам уголовным, производившимся в 1901 году в судебных учреждениях, действующих на основании уставов Императора Александра II : в 3 ч. / Изд. М-ва юстиции. – СПб. : Сенат. тип., 1904. – [4], VI, 47, 77, 217, 121, XIII с.
8. Свод статистических сведений по делам уголовным, производившимся в 1902 году в судебных учреждениях, действующих на основании уставов Императора Александра II : в 3 ч. / Изд. М-ва юстиции. – СПб. : Сенат. тип., 1905. – [4], VI, 47, 77, 217, 121, XIII с.